

TANULMÁNYOK

SUDÁR BALÁZS

EGY HARCMŰVÉSZ A VÉGEKEN: MÜRTEZÁ PASA*

A XVII. század oszmán történetében talán még nagyobb szerepet játszott az előkelők közötti kapcsolatrendszer, mint a korábbi időkben. Azzal, hogy az irányítás súlya a szandzsákbégekről a beglerbégekre tevődött át, s hogy utóbbiak jelentős része a szultáni szerájából került ki, az oszmán belpolitika sokkal központosítottabb lett: kevesebb szereplő került színpadra, akik viszont jobban ismerték egymást és szorosabb volt közöttük a kapcsolat akár pozitív, akár negatív értelemben. Ráadásul a kapcsolati hálózatokba nem csupán a birodalom tisztviselői, hanem például a vazallusállamok vezetői, vagy a szomszédos országok előkelői is beletartoztak. Mindezek után könnyen belátható, hogy egy-egy térség eseményeinek megértése nehezen képzelhető el a szereplők pályájának felrajzolása és kapcsolati hálózatuk megértése nélkül.

Hősünk, Mürtezám pasa tipikus pályafutást mondhatott a magáénak: a szerájban szolgált hosszú ideig, s mindössze másfél évtizedig tartozott a vezető elithez (1621–1636), azonban ekkor komoly funkciókat töltött be.¹ A hódoltság szempontjából is fontos szereplője a kornak: ugyan tevékenységének egy része – eleje és vége – a keleti végvidékhez kötődik, meghatározó éveket töltött a nyugati fronton, s a magyar, főképpen az erdélyi vezetők kiemelt figyelemmel kísérték munkáját. Nem véletlenül: boszniai, budai vagy szilisztrai pasaként komoly befolyása volt a „magyar ügyekre”.

Mielőtt történetét elkezdenénk, tekintsük át fő vonalaiban a 1620-as és 1630-as évek oszmán történelmét, azt a színpadot, amelyen Mürtezámnak meg kellett állnia a helyét!² Pályája felettébb válságos időszakban kezdődött: az ifjú és harcias II. Oszmánt a janicsárok 1622 májusában meggyilkolták, az Oszmán-ház történetében először került sor ilyesmire. Helyére az egyszerű már letett, félkegyelmű Musztafa került, akit a hárem-lobby édesanyja, Hálime anyaszultánnő juttatott trónra. Alig egy év alatt azonban bebizonyosodott, hogy irányítása romlásba viszi az országot, ezért a fiatalabb anyaszultánnő, Köszem 1623-ban puccsot szervezett ellene és kiskorú gyermekét, Murádot ültette trónra, aki helyett – nagyvezíreire keresztül – ő maga uralkodott. Ez a megoldás ugyan hozott valamiféle stabilitást, de amikor Murád 1632-ben nagykorú lett, mindenki meglepetésére – anyja, Köszem anyaszultánnő támogatásával – magához ragadta a hatalmat. Az erőskezű, saját elképze-

* A tanulmány az NKFIH által támogatott, „Diplomáciai források a Magyar Királyság oszmán kapcsolatainak történetéhez (16–17. század)” című, 124 178 sz. kutatási projekt keretében készült.

¹ Életrajzát nagyon röviden összefoglalta *Gévay* 1841. 29. o.; *Süreyya* 1996. 1118. o. Jóval részletesebben: *Zahirović* 2010. 103–107. o.

² *Uzunçarşılı* 1995. 127–208. o.; *İnalçık* 2014. 167–228. o.; *Peirce* 1993. 91–112. o.; *Finkel* 2005. 196–222. o.; *Tezcan* 2010.

lésekkel rendelkező, jeles harcművész hírében álló szultán ugyan a régi nagy uralkodókat idézte, de tapasztalatok és kellő erkölcsi erő híján uralkodása féloldalasra sikeredett.

Az 1620-as évek elején a lengyel front okozott komoly problémákat, az 1621-ben megkötött béke azonban időlegesen rendezte a két ország viszonyát. A későbbiekben az anatóliai dzselálí-felkelések sora okozott fejfájást az isztambuli vezetőknek. A belső problémákat kihasználva a perzsa sah is támadásba lendült, és 1623-ban bevette Bagdadot, ezzel a keleti végvidék stabilitását veszélyeztette. Hadjáratok sora indult ellene, míg Murád végül sikerrel járt, és 1638-ban visszafoglalta a várost, és a kaszri-i sírini békével (1639) a hadakozás egy időre elcsitult. A „nagy” kérdések mellett persze bőven akadtak kisebb megoldandó feladatok is. Az ÉNy-i régióban például Bethlen Gábor támadásai a Magyar Királyság ellen, vagy a lengyel határzónában Sahin Giráj felkelése és a nogájok mozgásai.

Bethlen a 30 éves háborúban lehetőséget látott arra, hogy megszerezze Magyarország feletti hatalmat, s a Habsburg-dinasztia magyar királyságának végét vessen. A vállalkozás egyik kényes pontja azonban éppen az oszmánokkal való kapcsolat volt: az újonnan elfoglalt területek vajon Erdélyhez kapcsolódnak-e, s így a szultánnak részben alávetett területté válnak, vagy függetlenek maradnak, ami egyúttal azt is jelenti, hogy nem alkotnak Erdéllyel azonos államot? Bethlen kezdetben igyekezett az oszmán erőket kihagyni a hadjáratokból, s az általa elfoglalt területek függetlenségét hangsúlyozta, később azonban – katonai és politikai okokból egyaránt – egyre jobban támaszkodott az oszmán erőkre. Ezzel azonban elidegenítette magától a királyság magyar nemességét, s ezáltal az ország megszerzésére vezetett hadjáratai lényegében kudarcra voltak ítélve. Kelet-Magyarországon azonban sikerült megszereznie hét vármegyét és a békékben elfogadtatnia ezek birtoklását. Oszmán szempontból Bethlen hadjáratai (1619, 1621, 1623, 1626) ugyan komoly előnyökkel – a Magyar Királyság oszmán függésbe való kerülésével – kecsgettettek, ugyanakkor egy Habsburg–oszmán háború kirobbanásával is fenyegettek, amelyet a Porta mindenképpen el kívánt kerülni, mivel a vezetők a perzsa frontnak tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. Ezért az isztambuli és a hódoltsági oszmán vezetők kettős játékot játszottak: részben támogatták Bethlent, részben fenntartották a bécsi kapcsolatokat és igyekeztek úgy tenni, mintha az erdélyi fejedelem magánakciókat vezetne. A nyilvánvaló ellenségeskedést ennek ellenére több békével kellett lezárni (Gyarmat 1625, Szöny 1627), de az oszmán vezetőknek sikerült a konfliktus kiszélesedését elkerülniük, s regionális szinten tartaniuk.³

Hasonló határvidéki problémák jelentkeztek a Krím térségében is. 1621-ben ugyan lezárultak a lengyel hadjáratok, és a békét többször is megújították (1625, 1630), a Krími Kánságban azonban belső válság ütötte fel a fejét. A Dzsánibek Giráj kánnal (1610–1624) elégedetlen vezetők egy száműzött herceget ültettek trónra oszmán segítséggel, Mehmedet. Az új kán igyekezett átszervezni az országot, és annak külpolitikai kapcsolatait is átszabta: az ösellenességnek számító kozákokkal, a lengyelekkel és a perzsákkal tárgyalt, ugyanakkor az oszmánokkal igyekezett minimalizálni a kapcsolatokat, és megtagadta a perzsa hadjáratban való részvételt is. Az oszmánok ugyan 1624-ben megpróbálták eltávolítani, de nem jártak sikerrel. 1628-ban azután az egyik államalkotó nemzetség, a Manszúrok segítségével mégis elűzték a kánt, akit nem sokkal később a kozákok meg-

³ Péter 1987. 656–687. o.; Jászay 1837. 39–75. o.; Cevrioglu 2016.; Sudár: Bethlen.

gyilkoltak. Helyére újra Dzsánibeket ültették, aki azonban nem tudta ténylegesen stabilizálni a hatalmát, az ország életét állandó belső villongások terhelték.⁴

Mindeközben – mivel az Oszmán Birodalom éléről hiányzott a valóban potens, erőskezü vezető – különböző hatalmi csoportosulások alakultak, amelyek igyekeztek megszerezni maguknak az irányítást. Ezek között gyakran késhegyig menő harc dült, melynek eszköztárából nem hiányzott az ellenfél száműzésének vagy éppen kivégzésének lehetősége sem. Mürtezá tehát nehéz terepen mozgott, de minden bizonnyal segítette a tájékozódásban a 30 évnyi szerájbeli szolgálat és az ott szőtt kapcsolatok sokasága.

Mürtezá származásáról keveset tudunk. Neve viszonylag ritka és sokatmondó: kiválasztottat, szeretettet jelent, a szó Alinak, Mohamed próféta vejének az állandó jelzője. Erre rímel, hogy a pasa pecsétjén Ali két pengéjű kardja, a Zülfikár látható.⁵ Mindez esetlegesen a bektási dervisekkel való kapcsolatra is utalhatna, és eléggé különös, hogy a pasa ismereteink szerint nem alapított dzsámít, azaz komolyabb muszlim imahelyet. (Nergiszí, Mürtezá „életrajzírója” meg is emlékezik a pasa misztikus elkötelezettségéről – kérdés, hogy ez esetben valós tényekről, vagy egyszerű stílusbravúrról van-e szó.⁶) Mindebből persze nem kell messzemenő következtetéseket levonnunk. Ő maga szegény ember gyermekeként jellemezte magát,⁷ az oszmán krónikák azonban úgy tudták, hogy Dámád Ibrahim pasa nagyvezír rokona volt.⁸ 1627-ben azt állította magáról, hogy 46 éves – ami az általa megadott többi információ fényében valósnak tűnik –, tehát 1581 körül születhetett. Kezdeti lépéseit minden bizonnyal még maga Ibrahim pasa igazgathatta, aki 1601-ben, hősünk 20 éves korában hunyt el. A segítség elsősorban abban állhatott, hogy szegény rokonai gyermekét bejuttatta a szerájiskolába (amikor az nyolc éves volt) 1589–1590 körül. Itt azután 30 éven keresztül szolgált, ügyességével és harcművészeti képességeivel⁹ tűnt ki. Olyannyira jól teljesített, hogy magával Ahmed szultánnal (1603–1617) gyakorolhatta a lovaglást és az íjászatot, az oszmán elit „kötelező” sportjait.¹⁰ Ezek szerint talán a szultán személyes szolgálatában állhatott fegyverhordozóként. Abban a világban, ahol még a birodalom legrangosabb tisztségviselői közül is csak néhányan beszélhettek a szultánnal, a személyes, napi kapcsolat óriási értéknek és lehetőségnek számított: ezeken az embereken keresztül lehetett megközelíteni az uralkodót, a velük való jó kapcsolat igencsak kívánatosnak tűnt. A fiatal Mürtezának ez tehát komoly előnyöket jelentett. Ráadásul a pályafutása felívelésének idején regnáló szultán, IV. Murád (1623–1640) maga is kiváló harcművész és rendkívüli erejű ember hírében állt, minden bizonnyal értékelte a pasa kvalitásait.¹¹

Mürtezá kimagasló képességeiről egyébként számos forrás megemlékezik. Saját maga azt állította, hogy apródként társaival együtt a „szakadék tenger” – talán az Aranyszarv-

⁴ Katkó 2015. 137–180. o.; *Öztürk* 2004. 373–394. o.

⁵ Fekete 1932. taf. 1.

⁶ Zahirović 2010. 125. o.

⁷ Salamon 1867. 22. o.

⁸ Peçevi 1866–1867. II. k. 236. o.

⁹ Mint minden katonai alapú társadalom, az oszmánok is nagyra értékelték az egyéni harci képességeket, amelyeket különféle próbákkal – szinte sportteljesítményként – bizonyítottak. A fegyverforgatás „művészek” külön nevük is volt, *sziláhsórnak* hívták őket.

¹⁰ Salamon 1867. 22., 215. o. A követek azt is tudták, hogy kiváló agarai vannak. Salamon 1867. 225. o.

¹¹ A szultán képességeinek budai emlékéiről: *Sudár* 2009.

öböl – átlövésével szórakoztatták magukat.¹² Megerősíti ezt az életrajzíró Nergiszi is.¹³ Kemény János önéletírásában egy másik íjászbravúrról olvashatunk: „Körmöczbányán az fejedelem [Bethlen Gábor] vendéglévé az budai vezért, és az materia hozván, látam hogy az sok közzül válogatott fegyverdereket [mellvértet] hozván elő, néhány pistolyokkal meglövöldözvén, csak meg sem holypasztotta azoknak golyóbisok; az vezér pedig sziliktarjának [fegyverhordozójának] adván kezében tartásra [a páncélt], nyillal kézjívöl úgy meglövé, hogy mellyén az fegyverderéknak az nyilnak vasa jól általhata.”¹⁴ Emellett remek dzsirit-játékos volt, vagyis magas fokon űzött egy hagyományos, lándzsavetésre épülő török lovassportot, tudását 1627-ben a magyar követek előtt is bemutatta Budán, 1632-ben pedig magával a szultánnal játszott Üszküdarban.¹⁵ Önmagát a „lovaglásban gyönyörködő” emberként jellemezte, és Nergiszi szerint a végvidék legjobb lovasa volt – a kötelező túlzások ellenére ez annyit mégis csak jelent, hogy mesterien lovagolt.¹⁶

Mürtezá karrierje a szokásos módon alakult, a belső szolgálat után a külső agák közé került, a dogandzsik – az egyik solymászcsapat – főnökévé emelkedett.¹⁷ (A vadászagák közül pedig éppen a dogandzsi volt a legközelebb a szultánhoz, esetünkben II. Oszmánhoz.)¹⁸ Ez a tisztség jó ugródeszkának számított a külső, tartományi szolgálathoz: Mürtezá hamarosan pasává nevezték ki – ezzel kezdődik történetének számunkra igazán érdekes része.

1621-ben dogandzsibasiként – fősolymászként – vonult a lengyel frontra, visszatérően azonban a nagy edirnei dívánon (1621. december 9.) a szultán damaszkuszi beglerbéggé tette, és a vezíri címet is megkapta hozzá: ez meglehetősen erős – még ha nem is példátlan – pályakezdésnek számított.¹⁹ Így 1622 tavaszán távol volt a szultángyilkosságtól forrongó Isztambultól. 1622 késő őszén Vanba vezényelték át, de hamarosan várakozási állományba került, és meg kellett elégednie Karahiszár-i sarkí (Ma: Şebinkarahisar) bégségével.²⁰ Itt viszont már bekerült az események sűrűjébe: 1623-ban a kaukázusi származású Abaza Mehmed pasa, Erzurum beglerbége úgy gondolta, hogy nem lett kellőképpen megtorolva a szultángyilkosság, ezért zászlót bontott. Számos efféle lázadás tört még ki a birodalomban a későbbiekben, de ne tekintsük ezt egyszerűen önbíráskodásnak: a tartományi katonai vezetők a központ elzúllását, a valós problémák megoldása helyett az egymással hadakozó hatalmi csoportokat látták, nem csoda, hogy visszaki-vánták a „régijó idöket”.²¹ Abaza Mehmed fegyverbe hívta a környék pasáit is, a szívaszi Tajjár Mehmed például mellé állt, Mürtezá viszont – aki tulajdonképpen a beosztottja volt, hiszen Karahiszár Erzurum tartományához tartozott – visszautasította. 1623 februárjában azonban Abaza Mehmed ostrom alá fogta Karahiszárban, és megadásra – így saját pártjára – kényszerítette.²² (Kérdés, hogy a solymász-agaként II. Oszmán közeli emberének

¹² *Salamon* 1867. 223. o.

¹³ *Zahirović* 2010. 129–132. o.

¹⁴ *Kemény* 1856. 110. o.

¹⁵ *Salamon* 1867. 172. o.; *Beke – Barabás* 1888. 19. o.

¹⁶ *Salamon* 1867. 209. o.; *Zahirović* 2010. 129. o.

¹⁷ *Abdülkādir* 2003. 711. o.

¹⁸ *Uzunçarşılı* 1988. 421. o.

¹⁹ *Abdülkādir* 2003. 757. o.

²⁰ *Abdülkādir* 2003. 768., 770. o.

²¹ A dzselálíkról: *Griswold* 2011.

²² *Abdülkādir* 2003. 774. o.; *Kâtib Çelebi* 1879. II. k. 35. o.

számító Mürtezá valójában mennyire ellenezte Abaza Mehmed célját, a szultángyilkosság felelőseinek kézre kerítését.) Amikor 1624 szeptemberében az új nagyvezír, Cserkesz Mehmed pasa a közép-anatóliai Kajszeri közelében legyőzte Abaza Mehmedet, Mürtezá – több más pasával és a türkmennel együtt – a felkelők oldaláról átpártolt a nagyvezírhez.²³ Ekkor újra vani pasaként emlegetik a források, de hamarosan leváltották és a szultáni udvarba küldték.²⁴

Nem teljesen világos, hogy mi állhatott az ügy hátterében. Úgy tűnik, az uralkodóváltások körüli frakcióharcok nem érintették Mürtezázt, valószínűleg még nem számított túlságosan jelentős szereplőnek, de egy bukott dzseláli-felkelésbe belekeveredni semmiképpen sem volt szerencsés. Az, hogy megpróbálta tartani Karahiszárt Abaza Mehmeddel szemben, minden bizonnyal jó pontnak számított, behódolása viszont nem. Lehetséges, hogy Cserkesz Mehmed nem bízott benne eléggé, de az is lehet, hogy a leváltás nem is róla szólt: egyszerűen kellett a vani poszt másnak, jelesül a korábbi ottani beglerbégnak, Mehmednek. Így viszont Mürtezá került várakozási állományba, és őt is ki kellett elégíteni valamivel, nyilván ezért kapta meg Boszniát.²⁵ Nem egyértelmű az sem, hogy ki állt a kinevezés hátterében: maga a nagyvezír vagy isztambuli helyettese, Gürdzsi Mehmed?²⁶ Az sem teljesen világos, ki volt Mürtezá előtt a boszniai pasa: 1623 végéig egészen biztosan Szarhos Ibrahim vitte az ügyeket, aki éppen sikeresen bonyolított le egy meglehetősen komoly méretű hadjáratot Bethlen Gábor oldalán.²⁷ Nem tudjuk, hogy ő pontosan mikor és miért került várakozási állományba, azonban tény, hogy 1626-ban még mindig letett (mázul) boszniai pasaként levelezett,²⁸ ami arra utal, hogy a központ nem sietett neki új állást adni. Nem lehetetlen, hogy leváltásának oka a Habsburgokkal nyílt konfliktushoz vezető 1623. évi hadjárat volt.

Mürtezá mindenestre új jövevény volt az ÉNy-i végvidék védelmi rendszerében, vezíri rangja pedig tiszteletet parancsolt. Budán azonban még nála is komolyabb személy ült, Szúfi Mehmed, aki tevékenyen részt vett I. Musztafa trónra ültetésében, többször volt a nagyvezírek kajmakámja (helyettese), ráadásul még a térségben is kiismerte magát, hiszen magyar származású volt.²⁹ Nem tudjuk, hogy kettejük viszonya milyen lehetett, annyi bizonyos, hogy 1625-ben a gyarmati tárgyalások sikerének előmozdítása végett a boszniai csapatokat is a pesti táborba rendelték, ahol komoly török fegyveres erő gyűlt össze.³⁰

1626-ban ismét felgyorsultak az események: Bethlen Gábor újra hadjáratra készült, s immár az egész végvidéket kirendelték mellé, még a budai pasát is, akit arra intettek, hogy kövesse a fejedelem utasításait. A korábbi hűvös viszony addigra a múlté volt, Bethlen és Szúfi Mehmed fogadott rokonai lettek egymásnak. Természetesen a boszniai erőket is kirendelték, Mürtezá pasa hadai élén augusztusban már a pesti táborban állt.³¹

²³ *Kâtib Çelebi* 1879. II. k. 56. o. A csatára 1624. szeptember 4-én került sor.

²⁴ *’Abdülkâdir* 2003. 800–801. o.

²⁵ *’Abdülkâdir* 2003. 801. o.

²⁶ *Kâtib Çelebi* 1879. II. k. 54. o.

²⁷ *Sudâr*: Bethlen.

²⁸ *Szilágyi – Szilády* 1868. 467. o.

²⁹ *B. Szabó – Sudár* 2014. 29. o.

³⁰ *Szilágyi – Szilády* 1868. 421. o.; *Gergely* 1882. 465–466. o.; *Gergely* 1883a. 144. o. A békekötésre: *Jászay* 1837.

³¹ A seregek gyűjtésére, a boszniai felvonulásra: *Zahirović* 2010. 95–99. o.

Ő értesítette a Portát a hadművelet irányítójává, szerdára kinevezett budai pasa haláláról, felajánlkozott a hadjárat vezetésére, egyúttal magának kérte a budai pasaságot is.³²

Ebben az időben Háfiz Ahmed volt a nagyvezír, aki kevéssel korábban fejezte be Bagdad hosszú, nyolc hónapig tartó, sikertelen ostromát (1625. november–1626. július), Dijárbekir felé vonult vissza, s éppen a szultánnak küldendő jelentésével és saját későbbi sorsával volt elfoglalva: a budai pasaság kérdése kevéssé foglalkoztatta.³³ Efféle ügyekben amúgy is Isztambulban hagyott helyettese, kajmakámja döntött, aki viszont Bethlen régi szövetségese – fogadott atyja –, Gürdzsi Mehmed pasa volt. Csakhogy éppen ebben az időben Isztambulban is komoly változások zajlottak: a hatalomra törő Redzseb pasa megvádolta a kajmakámot, hogy nem támogatta eléggé a nagyvezírt, így a bagdadi veregésnek részben ő az oka. Érvelése célba ért, Gürdzsi Mehmedet 1626 augusztusának első felében kivégezték, helyét pedig maga Redzseb vette át, aki így tulajdonképpen a birodalmi politika irányítója lett.³⁴ Néhány nappal később érkezhettek a budai pasa – és egyben a Bethlen mellé kinevezett szerdár – halálának a híre, s így Redzseb egyik első intézkedése lehetett Mürtezá kinevezése (augusztus 29. vagy 30.).³⁵ Nem teljesen világos, hogy miért esett a választása Mürtezára, de egyvalami biztosan mellette szólt: a hadjárat küszöbön állt, s a térség legrangosabb katonai vezetője mégiscsak a vezíri ranggal bíró boszniai pasa volt.³⁶ Nem lehetetlen – ahogy egyes forrásaink tudják – azonban az sem, hogy valójában az erdélyi fejedelem kérése volt a döntő tényező: Bethlen talán még a mellette mindig kiálló Gürdzsi Mehmednek címezte a kérelmet. Ha így történt, akkor Mürtezának minden oka meglehetett a hálára és a fejedelem iránti hűségre, akit egyébként atyjafiának, tehát (fiktív) rokonának nevezett.³⁷

A kinevezés azonban cseppet sem hozta könnyű helyzetbe Mürtezá pasát. Egyfelől nem biztos, hogy jól átlátta az ÉNy-i végvidék helyzetét és teljességgel tisztában volt Bethlen szándékaival. De éppígy nem lehetett egyértelmű számára az sem, hogy a szultáni udvarban pontosan mit is várnak tőle. A sikertelen hadjárat után – valószínűleg a valóságnak megfelelően – azt állította, hogy nem is tudta, milyen célból rendelték a budai táborba, mivel sem Szúfi Mehmed, sem Bethlen nem tájékoztatta őt, azt pedig végképp nem gondolta, hogy szerdárként kell megállnia a helyét.³⁸ Ő ráadásul úgy tudta – legalábbis ezt állította –, hogy Szúfi Mehmed elsődleges feladata a béke fenntartása lett volna, de telhetetlen és kapzsi természete miatt a háborúskodást választotta, ám ő, ahogy a kinevezést megkapta, azonnal felvette a béketárgyalások fonalát a kapcsolatot Esterházy Miklóssal,

³² A pasa éppen akkor halt meg, amikor Mürtezá megérkezett. *Salamon* 1867. 216. o. A halálra lásd: *Zahirović* 2010. 99–100. o.

³³ Bagdad ostroma: *Küveli* 2010. 235–236. o.; *Römer* 1989.

³⁴ *Kâtib Çelebi* 1879. II. k. 54., 90. o.; A változások alaposan felkavarták a portai belviszonyokat. Boros Tamás úgy látta, hogy az udvar részben működésképtelenné vált, mert a divánulók vezírek „novitiusok és inexpertusok”; *Gergely* 1883b. 610. o.; Gürdzsi Mehmed kivégzésére mindenképpen augusztus 18. előtt került sor. Uo. Gürdzsi életére: *Kâtib Çelebi* 1879. II. k. 94. o.

³⁵ *Gévay* 1841. 29. o.

³⁶ Okként maga is ezt állítja: *Salamon* 1867. 216. o.

³⁷ 1626. december 10. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (MNL OL) P 123. II. 6. cs. no. 74. (Az adatért Kármán Gábornak tartozom köszönettel.) További adatok: *Szilágyi* 1882. 47., 75. o.; *Salamon* 1867. 13. o. (Már 1627 áprilisában!) Halála után pedig: „Istenben elnyugodt szerelmes atyánkfianak” nevezte. *Szilágyi* 1867. 274–245. o.

³⁸ *Salamon* 1867. 13., 16. o.

a Magyar Királyság nádorával.³⁹ Forrásaink szerint ez utóbbi állítása mindenképpen igaz volt, de a tárgyalásokból semmi nem lett, Bethlen diplomatái pedig később igyekeztek letagadni az egész ügyet.⁴⁰

Mürtezä számára a kinevezés mindenesetre rangemelkedéssel járt: már nem csak egy tartomány, hanem egy teljes régió feje, egyúttal egy komoly tömeget megmozgató hadjárat szerdárja lett. Ennek során azonban nem sok eredményt tudott felmutatni, hiába ostromolta az oszmánok szempontjából nagyon fontos Nógrádot, Bethlen magához rendelte Drégelypalánkhoz, ahol azonban nem bontakozott ki komoly csata: Bethlen valójában a törökök háta mögött ismét egyezkedni kezdett. Ezek után a visszavonuló törökök bevették az Ipoly menti út szorosát ellenőrző Damásdot – ami komoly diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett –, és megszilárdította a Vác feletti oszmán uralmat.⁴¹

A rövid hadjárat azonban kiélezte a kapcsolatot a helyi törökökkel, akik az elhúzó hadműveletekkel voltak elégedetlenek. A helyzet lázadásig fajult: csak Bethlen és a magyar csapatok hirtelen feltűnése mentette meg a pasát, aki néhány főkolompost azonnal kivégeztetett.⁴² Az eset természetesen nem tett jót Bethlen megítélésének, a helyi törökök egyre kevésbé szimpatizáltak vele. Minden bizonnyal az ő véleményüket fogalmazta meg Ibrahim Pecsevi: „Néhányszor saját [Bethlen Gábor] fecsegő szájából hallottam: »Nem azért segíték, mert az iszlám népének hitét és őket magukat szeretem. De ahányszor csak a muszlimokat megvetni szándékoztam, mindig nagy bűnbánat és szerencsétlenség jutott nekem, és kárt szenvedtem.« Ebből is világos, hogy ha látszólag a hitetlenek segítségével történék is valamely hódítás, az tulajdonképpen a próféta segítségével történik. Azok [a keresztények] ugyanis a hit ellenségei. Még akik a legnagyobb barátságot mutatják is, azok sem kívánják a muszlimok diadalát.”⁴³ Mürtezä viszont kifejezetten jó viszonyt tartott fenn a fejedelemmel, és kemény kézzel rendezte át a hódoltsági erőviszonyokat. Megzabolázta a lázadó budai előkelőket, az aladzsahiszári záimokat, megölette a budai főmuftit, Naszreddinzáde efendit és Csifut Ahmed egri pasát is: ilyen leszámolást keveset látott a hódoltság.⁴⁴ Utóbbi kettőt azért végeztette ki, mert állítólag – nem csekély kenőpénz ellenében – nem képviselték eléggé határozottan a török érdekeket a gyarmati béketárgyaláson 1625-ben, s ez a vétség vezetett volna a háború kiújulásához. (Mindketten régi béketárgyalók voltak: már a zsitvatoroki béke létrejötté körül is bábáskodtak 1606-ban.)⁴⁵ A Mürtezáról minden rosszat elképzelni képes Ibrahim Pecsevi – a magyar végvidékről származó történetíró – persze büntetlenek állította be az áldozatokat, s az sem kétséges, hogy a pasa természetében jelen volt a kegyetlenség, az útjába állók minden eszközzel való eltakarításának vágya.⁴⁶ A pasa egyébként igen rosszban volt Deák Mehmeddel is, akit – egy török követség szerinte nem megfelelő utaztatása miatt – megfenyegetett, s szintén kiszorított a hódoltsági politikai életből.⁴⁷ Uralma mindenesetre új

³⁹ Salamon 1867. 221. o.

⁴⁰ Salamon 1867. 21–22. o. (1626. augusztus 23.; 1626. szeptember 1.) MNL OL P 123. II. i. no. 18.

⁴¹ A hadjáratra: Gyalóky 1929. 427–459. o.; B. Szabó 2014. 65–70. o.; Zahirović 2010. 153–186. o.

⁴² Kemény 1856. 108–109. o.

⁴³ Peçevi 1866–1867. II. k. 353. o.

⁴⁴ Peçevi 1866–1867. II. k. 352. o.

⁴⁵ Peçevi 1866–1867. II. k. 324. o.

⁴⁶ Peçevi 1866–1867. II. k. 144–145., 353. o.

⁴⁷ Salamon 1867. 20., 188. o.

szereplőket hozott játékba, például Papazoglu Mehmed pasát, aki valószínűleg már régóta az erdélyi fejedelem jó ismerőse és pártfogoltja volt, s most egri pasaként támogathatta őt.

Az 1626. évi hadjárat után a budai pasa nekirentott a javadalombirtokosoknak is: úgy ítélte meg, hogy sokan nem jelentek meg a hadjáraton, pedig kötelességük lett volna. Ezeknek a személyeknek a birtokait elkobozta. Az eljárás komoly felháborodást váltott ki, a panaszosok Isztambulig mentek igazuk elismertetése végett, de pórul jártak: a portai vezetőik Mürtezának adtak igazat, ráadásul a tartomány összeírását is elrendelték 1627-ben. Mindez valóban hatékonyabbá tette a hadba vonulást, de a pasa helyi népszerűségének aligha tett jót.⁴⁸

Mürtezá az 1626. évi rövid hadjárat után komolyabb háborúskodásba nem bonyolódott a hódoltságban. (Szerencséje volt: Bethlennek „elment a kedve” a hadakozástól.) Az 1627. évet elsősorban a szőnyi béketárgyalások töltötték ki, s a pasa valószínűleg azonnal nekilátott a várjavítási munkáknak is. Életrajzi műve impozáns leírást ad a különböző településeken végzett építkezésekről: a várfalak és az uralkodói dzsámik renoválásáról.⁴⁹ Minthogy a mű 1629 augusztusában készült el,⁵⁰ az erődítési munkáknak is le kellett addig zajlaniuk. Az építkezésekről egyébként egy egyes szám első személyben megfogalmazott, de név nélküli és dátátlan, Isztambulba került irat is megemlékezett.⁵¹

A nyugalom egészen Bethlen Gábor erdélyi fejedelem haláláig tartott (1629. november 25.), amikor is jókora öröklési válság alakult ki. Egy ideig Brandenburgi Katalin, majd Bethlen István (1630. szeptember 28. – november 26.), végül pedig Rákóczi György került Erdély trónjára (1630. november 26-tól).⁵² A budai pasa első lépésben a hajdúkkal próbált megegyezni: Papazoglu Mehmed egri pasát utasította, hogy tárgyaljon velük a Bethlen család támogatása végett. A pasa 2000 fős kísérettel vonult Debrecenbe. (Ugyanezen okból mozdultak meg a Temesvár környéki csapatok is.)⁵³ A felvonulást persze Esterházy nádor rossz szemmel nézte, sorra írta a panaszos leveleket, melyek eredményeképpen a budai pasa visszavonta csapatait.

A kiélezett helyzetben azonban Mürtezá – és emberét, Papazoglu Mehmedet – leváltották tisztségükből: Mürtezá Erdély túlfelére, Szilisztrába küldték. A leváltás lehetett a királysági panaszok eredménye – a helyi értelmezés legalábbis ez lehetett –, Bethlen István pedig azért tett lépéseket a Portán, hogy megakadályozza ezt.⁵⁴ Innen nézve akár büntetés is lehetett az áthelyezés. A döntést Isztambulban végső soron Hüsrev pasa nagyvezír hozhatta meg,⁵⁵ akinek két évvel későbbi halálában – mint alább látni fogjuk – Mürtezá komoly szerepet játszott: nem lehetetlen, hogy akkor a bosszú is vezérelte. A szilisztrai kinevezés azonban nemcsak büntetés lehetett, elképzelhető, hogy egyszerűen a lengyel végeken volt szükség a pasa képességeire.

E poszt birtokosainak elsősorban a lengyel és a kozák ügyekkel kellett foglalkozniuk. Mürtezá ismerte a vidéket, hiszen 1621-ben maga is részese volt a hotini hadjáratnak.

⁴⁸ Salamon 1867. 188. o.

⁴⁹ Zahirović 2010. 142–153. o.

⁵⁰ Zahirović 2010. 13. o.

⁵¹ Kiadása: Fodor 1985. 165–172. o.

⁵² Péter 1987. 687–694. o.

⁵³ Zahirović 2010. 13. o.

⁵⁴ Szilágyi 1882. 65. o.

⁵⁵ Uo.

A háború ugyan békével zárult, de a kozák sajkásokat, akik folyamatosan támadták a fekete-tengeri partvidéket, továbbra sem sikerült megfékezni (ugyanígy a krími tatárokat sem).⁵⁶ A békét ugyan 1625-ben megújították, de Mehmed Giráj krími kán egyre inkább oszmánellenes politikát folytatott, s a kozákokkal és a lengyelekkel is kapcsolatokat épített ki. 1628-ban ugyan sikerült megbuktatni, de a trónját visszakapó Dzsánibek hatalma nem volt túlságosan szilárd. 1629 augusztusában azután nagy nogáj-tatár portya indult Lengyelország ellen, ami ugyan kudarcral végződött, de a lengyelek újabb, komolyabb támadástól tartottak, s ezt megelőzendő, tárgyalásokba kezdtek az oszmánokkal. Először a határvidéki előkelők, Stanislaw Koniecpolski és a szilisztrai pasa, Mürtezâ folytattak megbeszéléseket, amelyeket szeptember 9-én egy megegyezés zárt le. És talán itt érünk el a pasa kinevezésének másik okához: neki már komoly gyakorlata volt a határvidéki tárgyalások lebonyolításában, éppen az 1627. évi szőnyi béke miatt. Ez a tapasztalat azonban némiképp vissza is ütött: a pasa úgy vélte, hogy majd ő tető alá hozza a teljes megállapodást, ezért azután a szultánhoz küldött lengyel követet nem is kívánta továbbengedni Isztambul felé. Végül azonban belátta, hogy ez esetben mások a szokások, így Aleksander Piaseczynski végül is eljutott a fővárosba, és tárgyalásokba bocsátkozott Redzseb pasa kajmakámmal. A szultáni ahdnâme körülbelül akkor született meg, amikor Mürtezâék megegyezése, és lényegében egybeesett azzal: minden bizonnyal szoros egyeztetések zajlottak a háttérben.⁵⁷ A békét tehát megújították, a következő évben pedig a tatár hadak a perzsa fronton harcoltak, így 1631 a ritka békés évek közé tartozott a lengyel végvidéken. Közben azonban a szultáni udvarban lassan éleződött a különféle hatalmi csoportosulások közötti konfliktus.

1631 végén Mürtezâ az udvarba hívták, és a szultán hamarosan (1632. január 22.) személyesen fogadta, sőt a jelek szerint együtt dzsiriteztek.⁵⁸ Talán ekkor kapott a pasa egy titkos megbízatást: látszólag díjrabekiri pasává nevezték ki, valójában azonban a Tokatban telelő Hüsrev pasa nagyvezír kivégzése volt a feladata. Bosnyák Hüsrev ellen úgy tűnik, sokan összefogtak az udvarban: a nagyvezír helyettese, a janicsárága, a sejhülszlám és a szultán belső ágája, Músa is ellene fordultak.⁵⁹ Ők eszközölték ki a leváltást és a kivégzést. A szultán ugyan a későbbiekben megbánta döntését, és hírvivőt menesztett a kegyelemmel, de Mürtezâ gyorsabban cselekedett: Hüsrev pasát kivégezték. Ennek következtében azonban Isztambulban is felgyorsultak az események: a pasa kivégeztetésén feldühödött portai alakulatok a szultán jelenlétében megölték Háfiz Ahmed pasa nagyvezírt (február 10.), és követelték a többi bűnös fejét is. A szultán ugyan megvédte alattvalóit, de Hüsrev fejének Isztambulba érkezése (március 11.) újra felkorbácsolta az indulatokat.⁶⁰ Ekkor már a janicsárágát és a defterdárt is megölték, a sejhülszlám pedig elmene-kült. Az események háttérében a feljebb említett Topal Redzseb állt, aki régi vezírként és kajmakámként magának akarta a hatalmat, de előbb Hüsrev, majd utóbb Háfiz Ahmed

⁵⁶ Charles King szerint éppen a kozák akciók voltak azok, amelyek megrendítették az oszmánok pozícióit a Fekete-tengeren, amely ekkor, a XVII. század elején veszítette volna el „beltenger” (Osman gölü) jellegét. King 2004. 132–134. o. Vö. még: *Kolodziejczyk* 2007. 125–139. o.

⁵⁷ *Kolodziejczyk* 2011. 139–141. o.; *Kolodziejczyk* 2000. 135–136. o.

⁵⁸ *Beke – Barabás* 1888. 19. o.

⁵⁹ Az események összefoglalása: *İnalçık* 2014. 207–217. o. Hüsrevre: *Uzunçarşılı* 1995. III/2. k. 381–383. o. Hüsrev kivégzése: *Peçevi* 1866–1867. II. k. 419–420. o.

⁶⁰ A dátumra: *Beke – Barabás* 1888. 5. o.

kinevezése miatt mellőzöttnek érezte magát. A lázongásokat kihasználva sikerült elérnie, hogy a szultán bizalmasainak körét megritkítsa, megszerezte a nagyvezíri pecsétet, s már a szultán leváltásán törte a fejét. A leszámolási hullám közepette Mürtezá joggal félt, hogy a bosszú – mint Hüszrev kivégzésének fogatosítóját – őt is utoléri, s Isztambulban már azt rebesgették, hogy ijedtében dzselálinak áll, azaz lázadó lesz.⁶¹ A szultán azonban megvédte: kitüntették és kinevezték a perzsa front szerdárjának (1632. május).⁶²

Ugyanekkor az uralkodó saját kezébe vette az események irányítását: a túlságosan is nagyra nőtt Redzsebet és embereit megölette csakúgy, mint valamivel később a pártját fogó sejhülszlámot. Az addig kiskorúnak tekintett, s a hatalomból kiszorított Murád anyjára, Köszemre támaszkodva, erős kézzel – bár nem mindig szerencsésen – igazgatta birodalmát a következő nyolc évben. Fellépése a régi nagy szultánokat idézte. Az új rendszer kifejezetten kedvezett Mürtezának, aki a szultán emberének számított, s minden bizonynyal 1631 végi Isztambulba rendelése sem a véletlen műve volt. Ráadásul az új nagyvezír, Tabanijasszi Mehmed pasa Köszem és IV. Murád embere volt, aki felemelkedését a Köszemmel szorosan együttműködő Hadzsi Musztafa háremagának köszönhette. Homo novusnak számított, körülbelül tíz évvel volt fiatalabb Mürtezánál, akit állítólag kedvelt is.

Hamarosan, 1633 februárjában a szultáni kegy ismét Mürtezára mosolygott: I. Ahmed leányát, IV. Murád testvérét, Ajse szultánt kapta feleségül, akinek az anyja éppen Köszem szultán volt. Az eljegyzés tehát még szorosabban bekötötte Mürtezá pasát a hatalmi elitbe. A hölgy 1605 körül született, tehát körülbelül 25 évvel lehetett fiatalabb Mürtezánál, aki azonban így is a negyedik férje volt: 1612-ben Naszúh pasával, a későbbi nagyvezírral jegyezték el. Annak halála után a budai pasaként is tevékenykedő Karakas Mehmed felesége lett, aki azonban 1621-ben elesett Hotin ostrománál. 1626-ban Háfiz Ahmed vani pasához adták, akit mint feljebb láttuk, 1632-ben gyilkoltak meg. Utánuk következett Mürtezá: az eljegyzésre ugyan 1633 februárjában került sor, de a házasság csak 1635-ben kötött meg, minthogy a pasa legközelebb ekkor töltött hosszabb időt a fővárosban. De Ajse még vele sem ért révbbe: később a magyar származású Ahmed pasa,⁶³ majd a Krétán elhunyt Vojnuk Ahmed, végül pedig Ibsir Musztafa pasa felesége lett 1655-ben, míg 1656-ban maga is elhunyt.⁶⁴

Mürtezá 1632 közepétől a keleti végvidéken állomásozott, ahol megintcsak építkezett: Dijárbekirben renoválta a várbeli Szülejmán dzsámít – amit nem a szultánról, hanem Mohamed próféta egyik társáról neveztek el –, amit a későbbiekben az ő nevével is illeltek, mellé egy kisebb mecsetet és iskolát is építtetett, s a dzsámíhoz csatlakozó nevezetes zarándokhelyet, a „Társak” (*szehábe*) türbéjét is megújíttatta.⁶⁵ A békés építkezés azonban nem tartott sokáig: 1633 nyarán kitudódott, hogy a perzsa sah támadásra készül. A célpont Van vára volt, amelyet az erzurumi Demirkazik Halíl pasának kellett volna támogatnia. Utóbb azonban Mürtezá nevezték ki hivatalosan szerdárnak, és Anatólia, Szivasz, Rakka, Karamán, Trabzon, Erzurum tartományok katonaságát, valamint négy udvari alakulatot (*bölük*) rendeltek mellé. Október 14-én azután Van közelében nyílt

⁶¹ *Beke – Barabás* 1888. 28. o.

⁶² *Beke – Barabás* 1888. 15. o.

⁶³ *B. Szabó – Sudár* 2014. 27. o.

⁶⁴ *Uluçay* 2001. 50–51. o.

⁶⁵ *Dikmen* 2013. 140–141. o.; *Şiün* 2010. 84. o. A társak Mohamed azon követői, akik már Mekkában a próféta mellé szegődtek, s ezért különösen nagy tiszteletben állnak az iszlám világban.

csatára került sor, amely ugyan döntetlenül végződött, de ahhoz elég volt, hogy a perzsa hadak visszavonuljanak. A hadműveletek során Mürtezá és Halil viszonya nagyon megromlott: a szerdár úgy érezte, hogy az erzurumi pasa nem kellő lelkesedéssel vesz részt a hadműveletben.⁶⁶ A sikeres várvédelem után, az év decemberében Mürtezázt ismét Isztambulba rendelték, mert a lengyel fronton volt rá szükség, ahol ismét kiújultak a harcok, s ahol újfent békét kellett teremteni.⁶⁷

1632-ben ugyanis III. Zsigmond lengyel király halála után fellángolt az orosz–lengyel háború, és a cár a szultán segítségét kérte. Murád az addig Boszniában állomásozó Abaza Mehmedet kinevezte szilisztrai pasává, aki a tatárokkal és a román vajdaságok csapataival benyomult Podóliába. Az 1633 októberében zajló harcokban azonban vereséget szenvedett, és visszavonulni kényszerült. 1634 februárjában azután a lengyelek Szmolenszknél megverték az oroszokat, júniusban békére kényszerítették őket, így felszabadult seregeiket pedig átdozták Podóliába. A szultán ugyan 1634 tavaszán maga is táborba szállt a lengyelek ellen, de azután júliusban inkább Mürtezázt nevezte ki lengyel szerdárnak (egyben szilisztrai pasának), saját tartományán túl a boszniaiakat és a ruméliaiakat rendelte mellé, sőt az erdélyi hadakat is mozgósította.⁶⁸ A pasa kinevezése a kortársak szemében is a megegyezési szándékot tükrözte: „Murtazán passát ugyanazért választák szerdárnak, hogy azt remélnék, hogy ez az békeséget is szereti, ha kénálják velle, nem veti meg, favora is vagyon pedig az lengyeleknél, mert ha csak hadat akarnak vala, Abazára bizzák vala az szerdárságot”.⁶⁹ S valóban, Mürtezá régi jó embere, Sáhín aga azonnal követségbe indult Lengyelországba. A csapataival felvonuló pasa Jergökünél (Giurgiu) találkozott a lengyel követtel, ahol 1634 szeptemberében megújították az – ugyancsak Mürtezá közreműködésével tető alá hozott – 1630-as békét.⁷⁰ A sikeres akció tovább emelte a pasa tekintélyét: amikor decemberben visszatért Isztambulba, újabb komoly megtiszteltetés várta: Tabanijasszi Mehmed pasa nagyvezír helyettese, kajmakámja lett.⁷¹

Abaza Mehmed viszont rosszul járt: a sikertelen akcióért és a békebontásért végső soron őt tették felelőssé: 1634. augusztus 24-én, még a béke megkötése előtt kivégezték.⁷² Eltávolításában számos udvari ember érdekelt volt – egyesek szerint a pasa túlságosan is közel állt a szultánhoz, aki nagyra értékelte Mehmed kiállítását és személyes harci képességeit –, s a rossznyelvek szerint az ügyben Mürtezá keze is benne volt...

A békekötésre már csak azért is szükség volt, mert a szultán úgy határozott, hogy dülőre viszi a szafavidákkal fennálló konfliktust: gőzerővel folyt a reváni (Jereván) hadjárat előkészítése.⁷³ Ennek kezdetén úgy tűnik, hogy Mürtezá beteg lett, a köszvénytől még a dívánba sem tudott elmenni. Néhány hónappal később azonban már saját maga verte a szultáni sátor cövekeit Izmit közelében. Részt vett a hadjáratban, melynek során elérte, hogy Halil pasát – akivel Van felmentése kapcsán akaszkodtak össze – kivégezzék.

⁶⁶ *Sidki Paşa* 2006. 8. o.; *Küpeli* 2010. 137–140. o.

⁶⁷ *Gévay* 1841. 29. o.; *Uzunçarşılı* 1995. III/2. k. 179. o.

⁶⁸ *Na'ima* 1283. I. k. 580. o.; *Sidki Paşa* 2006. 31. o. 1634 augusztusában már gyűltek a hadak, Rákóczi György ugyan személyesen nem kívánt hadba vonulni, a csapatok élére Kemény Jánost vagy Szentpáli Jánost szánta.

⁶⁹ *Beke – Barabás* 1888. 131. o. (1634. július 27.)

⁷⁰ *Kolodziejczyk* 2011. 143–145. o.; *Kolodziejczyk* 2000. 137–139. o.

⁷¹ *Kâtib Çelebi* 1879. II. k. 318. o.

⁷² *İlgürel* 1988. 11–12. o.

⁷³ *Küpeli* 2010. 159. o.; *Kâtib Çelebi* 1879. II. k. 180–181. o.; *Na'ima* 1283. II. k. 830–831. o.

A szultán azonban gyorsan megbánta Halil elveszejtését, és haragja Mürtezá ellen fordult, akit büntetésből meglehetősen csekély feladatokkal bízott meg. A neheztelés azonban nem tartott sokáig: Reván eleste után az új tartomány élére IV. Murád éppen őt nevezte ki. A birodalmi sereg a fennmaradó hadjáratok időben több várat meghódított a környéken, a pasa Makut vette be októberben. Úgy tűnt tehát, hogy az új tartomány kiépítése jól halad, a szultán nyugodtan vonult haza. A sah azonban télen ellentámadásba ment át, ostrom alá fogta Revánt (1635. december 25.), amelyet a kemény télben a környező oszmán tartományok nem tudtak megsegíteni.⁷⁴ A személyesen is harcoló Mürtezá megsebesült, és hamarosan behalt sérüléseibe (1636 februárjának második felében),⁷⁵ s a rá bízott erődítmény is hamarosan elveszett (1636. április 1.). IV. Murádot azonban nem törte le a kudarc, 1638-ban minden korábbinál nagyobb hadjáratot vezetett a térségbe, visszavette Revánt és Bagdadot, s ezzel az oszmán pozíciókat hosszú távra megerősítette.

Mürtezá pasa holttestét a várat feladó tisztek magukkal vitték Haszankejf felé, s feltehetőleg Dijárbekirben temették el, a Társak türbéjében, amit néhány évvel korábban ő maga újjátartott fel, s látott el alapítványokkal.⁷⁶ Nem tudunk róla, hogy fiai lettek volna: az alulról jövő, magasra kapaszkodó pasa nem tudott dinasztiát alapítani. Egy leánya azonban biztosan volt: az 1658-ban elhunyt Hatidzse hanim dijárbekirben, szintén a Társak türbéjében nyugszik, atyja mellett.⁷⁷

Mürtezá élettörténete jól mutatja az Oszmán Birodalom kínálta lehetőségeket: kedvező hátere bejuttatta a szerájiskolába, ahonnan viszonylag sokára, 30 év múlva került ki, igaz, vezirként. Először a keleti fronton működött (1621–1623), azután az ÉNy-i végvidékre került (1624–1630), majd a lengyel fronton kellett megállnia a helyét (1630–1631), azután ismét keleten vártak rá komoly harcok: Van védelme, Reván ostroma, Maku bevétele, végül Reván védelme (1632–1636) következett, közben egy fél évre ismét a lengyel frontra vezényelték (1634). Vezirként nem túlságosan sok hadjáratot irányított, illetve inkább tárgyalásokkal igyekezett rendezni az ügyeket: hozzá kötődik a zsitvatoroki béke szőnyi megújítása 1627-ben, valamint az 1630-as és az 1634-es lengyel béke is. Az oszmán frakcióharcokban meglepő keménységgel lépett fel: ahogyan leszámolt hódoltsági ellenfeleivel (Ahmed pasa és Naszreddinzáde kivégeztetése), ugyanúgy bánt el a keletiekkel is (Halil pasa és Teffikizáde Mehmed Efendi izmiri kádi megöletése), ráadásul Hüsrev pasa nagyvezír kivégzésének is ő volt az eszköze – bár az elgondolás aligha hozzá kötődött.

Személyes harcművész kvalitásain és bátorságán túlmenően hadvezérként nem tűnik túl sikeresnek. 1623-ban Abaza Mehmed kiostromolta Karahiszárból; 1627-ben Behlen Gábor tulajdonképpen az orránál fogva vezette, és jókora serege ellenére sem ért el eredményt; 1633-ban Van mellett döntetlen csatát vívott; 1636-ban pedig valójában nem tudta megtartani Revánt.

Mürtezá mindemellett a kultúrára is fogékony volt. Ezt bizonyítja, hogy alkalmazta Nergiszí efendit, a kor egyik legjobb tollú prózáíróját, s vele íratta meg budai pasasága idején életrajzát, illetve budai tetteinek történetét. Minden bizonnyal az sem véletlen, hogy

⁷⁴ Az ostromra: *Küpel* 2010. 155–158. o.; *Kucak* 2007. 19–20. o.

⁷⁵ *Kara Çelebi-záde* 2005. fol. 59b.

⁷⁶ *Küpel* 2010. 159. o.; *Kâtib Çelebi* 1879. II. k. 180–181. o.; *Na'ima* 1283. II. k. 830–831. o.

⁷⁷ *Yıldırım* 2014. 26. o.

egy pesti születésű, s jóideig a hódoltságban tevékenykedő diván-költő, Hiszálí éppen hozzá írt dicsérő verset, melyben Murád szultán páratlan vezírjének nevezte őt.⁷⁸

Mürtezá személyében tehát egy jó helyzetfelméréssel bíró, cselekvő- és tárgyalóképes oszmán főember alakja sejlik fel előttünk, aki inkább a politizálással és kevésbé a hadvezéri erényekkel küzdött fel magát alacsony sorból a csúcsokra, míg végül a nagyvezír helyettese és a szultán sógora lett az oszmán történelem viharos évtizedeiben. Ha nem esik el harcban, talán sokra vihette volna: élvezte a szultán bizalmát, és pályatársaihoz képest meglehetősen fiatal volt: 55-56 éves lehetett, amikor elhunyt.

BIBLIOGRÁFIA

- '*Abdülkādir* 2003. Topçular katibi '*Abdülkādir (Kadrî) Efendi* tarihi. Haz. Ziya Yılmaz. Ankara, 2003.
- B. Szabó – Sudár* 2014. *B. Szabó János – Sudár Balázs: A hatalom csúcsain. Magyarországi származású renegátok az oszmán birodalom politikai elitjében. Korunk*, 25. (2014) 11. sz. 24–30. o.
- B. Szabó* 2014. *B. Szabó János: Bethlen Gábor hadai a harmincéves háborúban. A kora újkori hadügyi fejlődés Kelet-Közép-Európában: az Erdélyi Fejedelemség példája a XVII. század első felében (2. rész). Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014) 1. sz. 41–76. o.
- Beke – Barabás* 1888. I. Rákóczi György és a porta. Levelek és okiratok. S. a. r. *Beke Antal – Barabás Samu*. Budapest, 1888.
- Cevrioğlu* 2016. *Mahmut Halef Cevrioğlu: Garmat (1625) ve Sön (1627) Muahedeleri/The Peace treaties of Gyarmat (1625) and Szöny (1627). Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi / Journal of Aegean and Balkan Studies*, 3. (2016) 2. sz. 67–86. o.
- Dikmen* 2013. *Alaattin Dikmen: Diyarbakır'da Sahabe kabri olan Hz. Süleyman türbesinde yapılan dinî/geleneksel uygulamalar. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12. (2013) 44. sz. 140–141. o.
- Ercan* 2003. *Özlem Ercan: Peştelî Hisâlî Divanı tahlilî (İnceleme-metin). Kézirat. (PhD-disszertáció, Uludağ Üniversitesi.)* Bursa, 2003.
- Fekete* 1932. *Fekete Lajos: Türkische Schriften aus dem Archive des Palatinus Nikolaus Esterházy 1606–1645.* Budapest, 1932.
- Finkel* 2005. *Caroline Finkel: Osman's Dream. The History of the Ottoman Empire.* New York, 2005.
- Fodor* 1985. *Fodor Pál: Néhány adat a török végvári rendszer állapotáról a XVII. század közepső harmadából. In: Magyar és török végvárak (1663–1684). Szerk. Bodó Sándor – Szabó Jolán.* Eger, 1985. 165–172. o.

⁷⁸ *Ercan* 2003. 22. o.

- Gergely* 1882. *Gergely Sámuel*: Adalék „Bethlen Gábor és a porta” czimű közleményhez. 1. közlemény. *Történelmi Tár*, 5. (1882) 434–469. o.
- Gergely* 1883. *Gergely Sámuel*: Adalék „Bethlen Gábor és a porta” czimű közleményhez. 3. közlemény. *Történelmi Tár*, 6. (1883) 609–644. o.
- Gergely* 1883b. *Gergely Sámuel*: Adalék „Bethlen Gábor és a porta” czimű közleményhez. 2. közlemény. *Történelmi Tár*, 6. (1883) 131–154. o.
- Gévay* 1841. *Gévay Antal*: A’ budai pasák. Bécs, 1841.
- Griswold* 2011. *William J. Griswold*: Anadolu’da Büyük İsyân, 1591–1611. Ankara, 2011.
- Gyalókey* 1929. *Gyalókey Jenő*: Bethlen Gábor mint hadvezér. *Hadtörténelmi Közlemények*, 30. (1929) 1. sz. 417–463. o.
- İlgürel* 1988. *Mücteba İlgürel*: Abaza Paşa. In: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. I. İstanbul, 1988. 11–12. o.
- İnalcık* 2014. *Halil İnalcık*: Devlet-i ,Aliyye. Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar. II. Tagayyür ve Fesâd (1603–1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi. İstanbul, 2014.
- Jászay* 1837. *Jászay Pál*: Értekezés a gyarmati békekötésről. In: Tudománytár, 1837. 2. k. 39–75. o.
- Kara Çelebi-zâde* 2005. *Kara Çelebi-zâde* Abdülaziz Efendi’nin Zafername adlı eseri (Tarihçe-i feth-i Revan ve Bağdad). Tahlil ve metin. Haz. *Nermin Yıldırım*. İstanbul, 2005.
- Kâtib Çelebi* 1879. *Kâtib Çelebi*: Fezleke. İstanbul, 1879.
- Katkó* 2015. *Katkó Gáspár*: Az Oszmán Birodalom és a Rzeczpospolita határán: Kantemir mirza felemelkedése és katonai pályafutásának első szakasza (1621–1629). Kézirat. (PhD-disszertáció, ELTE.) Budapest, 2015.
- Kemény* 1856. *Kemény János* erdélyi fejedelem önéletírása. S. a. r. *Szalay László*. Pest, 1856.
- King* 2004. *Charles King*: The Black Sea. History. Oxford, 2004.
- Kolodziejczyk* 2000. *Dariusz Kolodziejczyk*: Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of Ahdnames and Other Documents. Leiden, 2000.
- Kolodziejczyk* 2007. *Dariusz Kolodziejczyk*: Inner Lake or Frontier? The Ottoman Black Sea in the Sixteenth and seventeenth centuries. In: Enjeux politiques, économiques et militaires en Mer Noire (XIVe au XXIe siècles). Études à la mémoire de Mihail Guboglu. Éd. *Faruk Bilici – Ionel Câdea – Anca Popescu*. Brăila, 2007. 125–139. o.
- Kolodziejczyk* 2011. *Dariusz Kolodziejczyk*: The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century). (A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents.) Leiden, 2011.

- Kucak* 2007. *Ömer Kucak: Zafernâme (Tarihçe-i feth-i Revan ve Bagdad). Afyonkarahisar, 2007. (Yüksek lisans tezi) <http://studylibtr.com/doc/2741656/--tari%CC%87h%C3%A7e-i-%CC%87-feth-i-%CC%87-revan-ve-ba%C4%9Fdad---%C3%B6mer-kucak-tarih> (A letöltés időpontja: 2020. március 27.)*
- Küveli* 2010. *Özer Küveli: Irak-ı Arap'ta Osmanlı – Safevi Mücadelesi (XV–XVII. Yüzyıllar). History Studies, 2. (2010) 227–244. o.*
- Na'ima* 1283. *Na'ima Mustafa efendi: Tarih-i Na'ima. I. İstanbul, 1283.*
- Öztürk* 2004. *Yücel Öztürk: Özü'den Tuna'ya Kazaklar. İstanbul, 2004.*
- Peçevî* 1866–1867. *İbrahim Peçevî: Târîh. I–II. k. İstanbul, 1866–1867.*
- Peirce* 1993. *Leslie P. Peirce: The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. New York–Oxford, 1993.*
- Péter* 1987. *Péter Katalin: A fejedelemség virágkora (1606–1660). In: Erdély története. II. k. 1606-tól 1830-ig. Szerk. Makkai László – Szász Zoltán. Budapest, 1987. 617–783. o.*
- Römer* 1989. *Claudia Römer: Die Osmanische Belagerung Bagdads 1034–35/1625–26. Der Islam, 66. (1989) 119–136. o.*
- Salamon* 1867. *Salamon Ferenc: Két magyar diplomata a XVII. századból. Pest, 1867.*
- Sıdki Paşa* 2006. *Sıdki Paşa: Gazavat-ı Sultan Murad-i Rabi'. IV. Murad 'ın Revan Seferi. İstanbul, 2006.*
- Sudár* 2009. *Sudár Balázs: A Bécsi-kapu átdöfött pajzsa és a szultáni kar ereje. Keletkutatás, 37. (2009) ősz. 91–100. o.*
- Sudár: Bethlen* *Sudár Balázs: Bethlen Gábor török segélyhadai a harmincéves háborúban (1619–1626). (Kézirat.)*
- Süreyya* 1996. *Mehmed Süreyya: Sicill-i Osmani. Osmanlı Ünlüleri. I–VI. k. İstanbul, 1996.*
- Şüün* 2010. *Halis Fikri Şüün: Diyarbekir Abidelerinden Ulu Cami Kitabeleri. In: Küçük Mecmua. III. k. Haz. Ziya Gökalp. Antalya, 2010. 84. o.*
- Szilágyi – Szilády* 1868. *Török-magyarkori állam-okmánytár. I. k. S. a. r. Szilágyi Sándor – Szilády Áron. Pest, 1868.*
- Szilágyi* 1867. *Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor utolsó tervei és halála. Budapesti Szemle, 7. (1867) 217–278. o.*
- Szilágyi* 1882. *Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor és a porta. 2. Történelmi Tár, 5. (1882) 34–77. o.*
- Tezcan* 2010. *Baki Tezcan: The Second Ottoman Empire. Political and Social Transformation in the Early Modern World. New York, 2010.*
- Uluçay* 2001. *M. Çağatay Uluçay: Padişahların Kadınları ve Kızları. Ankara, 2001.*

- Uzunçarşılı* 1988. *İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı devletinin saray teşkilatı.* Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı* 1995. *İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı tarihi.* III/1. k. Ankara, 1995.
- Ünver* 1952. *Süheyl Ünver: Dördüncü Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi. Belleten,* 16. (1952) 64. sz. 547–577. o.
- Yıldırım* 2014. *Savaş Yıldırım: Diyarbakır Sahabeler Türbesi Çini Süslemeleri. İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5. (2014) 23–35. o.
- Zahirović* 2010. *Nedim Zahirović: Murteza Pascha von Ofen zwischen Panegyrik und Historie: eine literarisch-historische Analyse eines osmanischen Wesirspiegels von Nergisi (El-vaşfü l-kâmil fî-a'vâli l-vezîri l-hâdil).* Wiesbaden, 2010.
- Zeyrek* 1999. *Yunus Zeyrek: IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruz-Namesi.* Ankara, 1999.

Balázs Sudár

AN ARTIST OF WAR AT THE EDGE: PASHA MÜRTEZÁ

(Abstract)

The system of relations among noblemen played an even more important role in the 17th century Ottoman history than earlier. The comprehension of the events of a given region is very difficult without outlining the career of the characters and understanding their network of relations.

The life of Mürtezâ shows very well the possibilities offered by the Ottoman Empire: due to his advantageous background he enrolled the serai school which he left 30 years later as a vizier. At first he operated at the eastern front (1621–1623), then he was commanded to the north-western edge region of the Empire (1624–1630), then he also had to fight at the Polish front. Later he was expected by serious battles in the east once again: the defence of Van, the siege of Revan, the occupation of Maku, then finally the defence of Revan (1632–1636), and he was also commanded to the Polish front for a year (1634). As a vizier he did not supervise so many military campaigns, but did his best to make compromises via negotiations: the renewal of the Peace Treaty of Zsitvatorok in Szöny in 1627, and the Polish peace treaties of 1630 and 1634 are all connected to him.

That is, in the person of Mürtezâ we can imagine a high-ranking Ottoman official who was capable of negotiating, acting and realistically recognizing situations, and who reached the top of his career rather via politicizing than due to his military competences, reaching the positions of the Deputy Grand Vizier and brother-in-law of the sultan in the thunderous decades of the Ottoman history. If he did not decease in a battle, he might have reached even higher: the sultan trusted him, and in comparison with his fellow military leaders he was fairly young, only 55-56-year-old when he died.